

BİR YÖNTEMSSEL ORTODOKSİ ELEŞTİRİSİ

Yrd.Doç.Dr.Necip ÇAKIR*

İktisadi bunalım dönemleri sık sık iktisat kuramının bunalımına dönüşür. Çünkü bu dönemler pragmatik politikacıların uygulamak istedikleri iktisat politikalarına destek olacak ampirik ve/veya mantıki rasyonellerin profesyonel iktisatçılar tarafından sağlanamadığı dönemlerdir. Bu şekilde açığa vurulan iktisadın bir bilim olarak krizi de özellikle iktisadi bunalım dönemlerinde yöntem tartışmalarının alevlenmesiyle sonuçlanır. İktisadın yöntemine duyulan ilginin artması ise, bir zamanlar pek moda olan matematiksel açmalıkların yerine (ya da yanısıra), yöntem tartışmalarının, konusu itibariyle pek de ilgisi olmadığı düşünülebilecek, çalışma alanlarında bile yer alması ile sonuçlanır¹. Bu tip bir çalışma Doç.

* I.Ü.S.B.F. Maliye Bölümü Mali İktisat
Anabilim Dalı

¹ Büyüme teorilerinin bir taramasını hedefleyen böyle bir çalışma bağlamında yöntemsel tartışmaların yer alması, bilim felsefesine duyduğum amatör ilgiden ötürü, bana çok da ters gelmiyor. Ama benim bilim felsefesi çerçevesinde görece yakın hissettiğim görüş bilim ile sahte bilim ayırımında tekil kuramların değil, birbirleriyle bağlantılı ya da eklenmiş bir kuramlar dizisinin değerlendirme birimi olarak alınmasını gerekli görüyorum. Bu yüzden de 'kuram'dan çok 'model' sözcüğü ile nitelenebilecek yapılara yöntemsel bir çerçevenin uygulanması, çok da anlamlı gözüküyor bana.

Dr. Dinç Alada'nın "Büyüme Teorileri" başlığını taşıyan ders notlarıdır².

Ben bu yazı bağlamında andığım çalışmanın barındırdığı yöntem tartışmalarının bir yanına değinmek ve bu çerçevede tümüyle içsel tutarlılığa yönelik bir eleştiri yapmak istiyorum. Bu eleştiriye doğuran temel neden de Poppergil yanlışlamacılığın Marx'a uygulanarak, Marx'ın kuramının metafizik olduğuna hükmedilmesi³ ve bunun doğurduğu tutarsızlıklar.

Alada, çalışmasının 2. sayfasında, Lakatos'un Kant'tan esinlenerek ifade ettiği bilim felsefesinin bilim tarihi olmadan boş, bilim felsefesi olmadan bilim tarihinin kör olacağı şeklinde görüşüyle⁴ bir koşutluk kurarak, kuramların tarih ve metodoloji tarafından denetlenmesi gerektiğini vurguluyor. Bu bence de çok yerinde bir başlangıç noktası. Ama çalışmanın geri kalanı incelendiğinde, bu kalkış noktasının bir dizi tutarsızlığa yol açtığı görülüyor. Bunlardan ilki, Popper'in tercih edilmesi ile ilgili. Çünkü bilimi bilim olmayandan ayırmak için normatif bir metodoloji geliştirmeye çalışan Popper'in yaklaşımı tarih karşıtı olmasa bile, en azından tarih dışı⁵. Bu da başlangıçta benimsenen bilim felsefesi-bilim tarihi birlikteliğiyle tutarsız⁶.

2. I.Ü.S.B.F. Yayını, 1993-1994.

3. İçsel tutarlılığı eleştirmeye yönelik bu yazıda Marx'ı ele almaya hiç niyetim yok. Meraklısı, Marxist bir Popper eleştirisi için Ekşigil 1986a ve 1986b'ye bakabilir.

4. Bknz. Lakatos 1981, s. 107.

5. Bknz. Blaug 1982, s. 29.

6. Normatif metodoloji ya da bilim felsefesi, kabaca, içsel tarihe karşılık gelerek, bilimsel analizin kuramsal temelinin ardışık dönemlerde ussal meşrulaştırması ve eleştirisi ile ilgilenip, bilimi sahte bilimden ayıracak ölçütler sağlamayı hedefliyor. Bilim tarihi, ya da dışsal tarih ise bilimin içeriğine doğrudan girmeyen ama bilginin tarihini ve oluşumunu etkileyen iktisadi, toplumsal ve teknolojik etkenlerle ilgileniyor. Bu konuda bknz. Lakatos 1981, s. 107, Hacking 1981, s. 138-139, Hutchison 1979, s. 295-296 ve Blaug 1984, s. 267-268. Bu çerçevede Popper'in ilgisi içsel tarih üzerinde yoğunlaşırken, Kuhn dışsal tarihe ağırlık vermesiyle biliniyor. Lakatos ise önceliğe içsel tarihe vermesine karşın, dışsal tarih unsurlarını da çözümlemesine katıyor.

İkinci tutarsızlık, bilim felsefesinin kümülatif bilgi birikimi sürecinde bilimler için uyguladığı ölçüt olan eski kuramı içinde barındırarak aşma ilkesinin⁷, bilim felsefesinin kendisine uygulanması ile ilgili çıkıyor ortaya. Feyerabend'a göre bilim felsefesinin ulaştığı doruk noktası olan ve Popper'in yaklaşımını kapsayıp, aşan Lakatos'un bilimsel araştırma programları dururken, Popper'in yönteminin tercih edilmesi⁸, herşeyden önce, Popper'in benimsediği kümülatif bilgi birikimi sürecini yadsımak anlamına geliyor. Tutarlı bir çözümlenme, ele alınan tüm kuramların benimsenen metodolojinin süzgecinden geçirilmesini gerekli kılarken, Popper'in yönteminin uygulanmasının yalnızca Marx'la sınırlı tutulması ise üçüncü tutarsızlığa zemin hazırlıyor. Smith'in Astronomi üzerine denemesinde ortaya koyduğu yönteminin ana hatlarının tartışılmasının ardından, metodolojinin Ricardo'da teori ile uygulama arasındaki farklılığı ortaya koyduğu vurgulanırken, birdenbire Marx'da karşımıza Poppergil yanlışlanabilirlik çıkıyor ve izleyen çözümlenmelerde de hemen unutuluyor⁹.

7. Bu konuda bkz. Popper 1981, s. 93-94. Popper 1975, s. 16 ise yeni kuramın eskisinin açıkladığı şeyi açıklaması, eski kuramla çelişmesi, eski kuramı doğrulaması ve onu yalnızca bir yaklaşım olarak kapsamaması durumunda eskisini aşacağını ifade ediyor.

8. Bir kıyaslamayı mümkün kılabilmek için çözümlenmeyi Popper, Kuhn ve Lakatos ile sınırlandırıyorum. Bu kısıtlamadan iktisatta yöntem tartışmalarının bu yazarların çalışmalarından ibaret olduğu sonucu çıkarılmamalı. Bugünlerde iktisatçıları yöntem konusunda en fazla meşgul eden tartışma, özellikle Feyerabend'in "her şey gider" ifadesiyle özelleştirilecek yöntem karşıtlığından etkilenen, McCloskey'in yaklaşımı üzerinde yoğunlaşıyor. Yöntemsel çoğulculuk savunusu ışığında gelişen ve iktisatta yöntemin yerini retorik alması gerektiğini ifade eden bu yaklaşım, post-modernizmin iktisattaki yansımaları ve temelinde de pozitivist bilim anlayışının terk edilmesi gerektiği görüşü var. Bu konu ilgili olarak bkz. McCloskey 1985, Buğra 1989, s. 203-204, Beed 1991, Ruccio 1991.

9. Aynı tutarsızlığın Marxizmi ve Freudculuğu hedef alan Popper'da da olduğu ileri sürülebilir. Ama Popper'in Marx'a olan ilgisinin ve yaptığı eleştirilerin kökeninde iki dünya sayası arasında Viyana'da yaşadığı ortam, yani her ne kadar gözardı etmeye çalışsa da dışsal tarih unsurları, var. SSCB ve Orta Avrupa'da gelişen dogmatizmi hedef alarak,

Böylece kendinde bilimsel tutarlılığın bize hiç tanımadığı "seçici olma özgürlüğünü" bulan yazar, bu keyfi ama teleolojik tercihi ile Popper'in yücelttiği bilimsel ahlakla da çelişiyor.

Aslında Alada'nın benimsediği ve bazı yerlerde Poppergil yanlışlanabilirlik, bazı yerlerde retorik, çoklukla da standart ders kitabı sunuşlarından oluşan kurgu içinde de yöntemsel tutarlılığın sağlanmasını mümkün. Bunun da yolu Alada'nın Feyerabend'dan esinlenen anarşist bir bilgi kuramını benimsemesi ve bu çerçevede bilimsel bilgiyi ilerletebilecek herşeyin mübah olduğunu savunmasından geçiyor. Ama Feyerabend'in adının bir kez bile anılmadığı bir metin içinde bu olasılık bile tutarlılığı sağlamaya yetmez¹⁰. Üstelik, Popper'in 1934 yılında söylediklerinin yinelenmesi ne bilimsel bilgiyi geliştirir, ne de Popper'dan Feyerabend'a sıçramak kolay altından kalkılacak bir iştir.

Bu yazı çerçevesinde önce Popper'in çağdaş bilim felsefesindeki yerini tartışmak istiyorum. Bunu yapmaya beni yönlendiren iki temel neden var: Popper'in kendi yaklaşımındaki gelişmeler ve bilim felsefesinin yeni kuramın eskiyi içinde barındırarak aşma ilkesi. Bu

bilimi bilim olmayandan ayırmaya çalışan ve bunun için ayırdedici bir kural koymaya kalkışan ve herşeyden önce iktisatçı olmayan Popper'in Marxizmin bu dogmatik uygulamasını bir toplumsal felsefe olarak nitelenmesi ve, diğer iktisat okullarından soyutlayarak ele alması doğal. Ama aynı şey iktisadi düşünce tarihi ile içiçe geçen bir büyüme metninde olur ve bunu bir iktisatçı yaparsa, tutarsız hale geliyor. Popper bile Marx'ın öncüllerinin Smith ve Ricardo olduğunu öne sürerken (1977, s. 170-171), böyle bir sorgulamadan Marx'ın öncüllerinin ve rekabet içinde olduğu okulların muaf tutulması, sanki Marxist politik iktisadın gökten zembille inmiş olduğu gibi bir izlenim veriyor. Bunu bir büyüme modeli kuran ve Morgenstern ile birlikte Oyun Kuramını yazıp, iktisattan çekilen fizikçi-matematikçi Von Neumann için öne sürmek mümkün belki, ama Marx 150 yıldır iktisadın içinde ve gitmeye de pek niyeti yok. Marx'ın iktisat kuramı içindeki yeri ile ilgili olarak Bu bkz. Blaug 1988, s. 225.

10. Dahası, Alada'nın ad hoc varsayımlara karşı tavrı da Feyerabend ile kendi benimsediği yaklaşım arasında bir uçurum olduğunu ortaya koyuyor. Bunun en açık kanıtı Feyerabend 1989'un ad hoc varsayımların bilimsel gelişmeye nasıl katkı yaptığını ortaya koyduğu 8 ve 14. bölümleridir.

bölümü anılan yöntemsel yaklaşımların iktisat "bilimi" bağlamında değerlendirilmesi izleyecek.

Çağdaş Bilim Felsefesinde İddiasız Bir Gezinti

Alada'nın çalışmasının 26, 27, 29 ve 30. sayfalarında ad hoc (durumun gereklerine ya da amaca uygun) önermelerle genelde teorilerin, özelde de Marxist kuramın aksi yönde eğilimleri ortaya koyan hadiseler karşısında 'haciyatmaz' gibi ayakta kalmalarının sağlandığı ve bu yüzden de yanlışlanamayan metafizik araştırma programlarına¹¹ dönüştüğü ifade ediliyor. Burada hareket noktasının Popper olduğunu da açıkça belirtiyor. Popper'in iktisat kuramına girişi ve metodoloji tartışmalarını etkilemesi 1950 ve 1960'ların ürünü ve bunu sağlayan temel kaynak da 1934'te yazılmış 'Bilimsel Keşfin Mantığı' adlı eseri¹².

11. Bu bağlamda Popper'e atfen 'araştırma programı' sözcüğünün kullanılması 'gerçekten çok ilginç. Bu, Popper'in kendi yaklaşımını kapsayıp aşan Lakatos'un araştırma programlarına bilimsel dürüstlük çerçevesinde saygısının ve bilimsel ilerlemeye verdiği desteğin göstergesi iken, artık arkaik olduğu Popper tarafından bile kabul edilen yaklaşımlarla yetinmenin yanlışlığını koyuyor ortaya. Bu arada bir şeyi daha not etmek gerekiyor. Paradigma sözcüğünü kullandıktan sonra bir parantez açıp, bunu Kuhn'unkinden çok farklı bir anlamda kullandığını ifade etmek zorunluluğunu hisseden Popper, kastettiğinin bir araştırma programı olduğunu vurgulayarak, Lakatos'un katkısına destek veriyor. Bknz. Popper 1970, s. 55.

12. Yanlışlamacılığı mantıksal pozitivizmin doğrulamacılığına karşı bir hipotez olarak sunan ve bu sayede mantıksal pozitivizmi öldürdüğünü iddia eden Popper'i iktisada taşıyan işe 1953 yılında yayınlanan 'Pozitif İktisadın Yöntemi' adlı makalesiyle Friedman. Burada Friedman'ın bu makalesinin ayrıntısına girmeye ne gerek, ne de olanak var. İktisatçının işini entellektüel bir uğraş olmaktan çıkarıp, teknik bir sürece indirgemeye yönelen bu ünlü makale, enstrümentalist bir yaklaşımla bilimsel kuramda, önemli olanın kuramın varsayımlarının gerçekçiliği ya da tutarlılığının değil, bunlardan türetilen yanlışlanabilir öngörüler olduğunu savunuyor. Böylece kuramın öngörü gücü, kuramın sınamanın bir aracı olmaktan çıkıp, neredeyse tek amacı haline gelirken, kuram da ileriye yönelik olarak öngörüde bulunmayı mümkün kılan aletler bütünü haline geliyor. Bu konuda bknz. Friedman 1979 ve Buğra 1989, s. 159-167. Bu makale bağlamında önemli olan nokta, Buğra'nın da vurguladığı gibi, Friedman'ın

Bilimi bilim olmayandan ayırmaya yarayacak mantıklı bir kural bulmayı hedefleyen ve bu bağlamda yanlışlanabilirlik ilkesini bilimsel hipotezler için evrensel bir ilke olarak gören bu çalışma¹³, mutlak doğruluk kavramını bilimin dışına iterek, yanlışlanmaya kadar geçerli olan bilimsel kuramlarla yetinilmesi gerektiğini ortaya koyuyor¹⁴.

yaklaşımının teknisyenliğe ideolojik bir işlev atfedilmesini engellemeyip, tersine ideolojiyi pozitif iktisadın içine yerleştirmesi. Bu teknisyenlik de Popper'in Marx'a atfedip, eleştirdiği toplumsal bilimlerin toptan, radikal, devrimci dönüşümlere zemin oluşturdukları ölçüde bilim olabilecekleri görüşüne karşı geliştirdiği kısmi ya da perakendeci toplumsal mühendislik kavramının bir uzantısıdır. Bu konuda bknz. Buğra 1989, s. 128-129 ve Ekşigil 1986a, s. 108-109.

13. Popper 1975, s. 12n'de ayırtetme problemini ampirik bilimin ifadelerini ampirik olmayan ifadelerden ayıracak bir ölçüt bulmak şeklinde tanımlıyor. Kendi bulduğu çözüme göre tekil ampirik ifadelerin (temel ifadeler ya da test ifadeleri) bunlarla çelişen sonlu sayıda birleşmeleri varsa, bu ifadeler ampiriktir.

14. Lakatos, Popper'in bu klasikleşmiş eserinde ayırtetme ve tümevarım sorunlarıyla ilgilendiğini, ilkinde bir çözüm bulup, ikincisini çözmek için ise, bulduğu bu ayırtetme ölçütünü kullandığını vurguluyor. Bilimsel ya da bilimsel olmayan tüm kuramların matematiksel olasılığının sıfır olduğunu savunan ve bu doğrultuda bir ayırtedici kural koymaya girişen Popper için bir kuramın bilimsel olması, bunu yanlışlayacak bir belirleyici deney ya da gözleme tabii tutulabilmesine bağlıdır. Yani tümevarımcılığın ve Duhem'in tutucu konvansiyonalizminin mantıksal-epistemolojik eleştirisi üzerinde yükselen Popper'in metodolojisi eklemelenmiş kuramların değerlendirilmesi için bir kurallar kümesinden oluşur ve bu çerçevede gerçekler kuramların inşa edilmesi ve doğruluklarının kanıtlanması için değil, bu kuramların yok edilmesi için kullanılırlar. Dolayısıyla, Lakatos'a göre, Popper'in tümdengelimci bilimsel eleştiri modeli ampirik olarak yanlışlanabilen, uzay-zamana ilişkin evrensel önermeleri, başlangıç koşullarını ve bunların sonuçlarını içerir. Bknz. Lakatos 1978, s. 3, 108-109 ve 139-140.

Bilim tarihini kesintisiz varsayı ve yadsımların tarihi¹⁵, bilimi de kesintisiz bir devrim halinde niteleyen¹⁶ Popper'in bu ilk çalışmasının, üstünkörü bir okuması, ünlü beyaz ve siyah kuğular örneğinde olduğu gibi, bilimsel bir kuramın terkedilmesi için tek bir yadsımasının yeterli olabileceği gibi bir izlenim bırakabilir. Bu bakış açısı benimsendiğinde de, ad hoc varsayımlarla desteklenen ve bu yüzden de yanlışlanamayan kuramlar bilim değil, sahte bilim olabilirler ancak ve Marxizm de ad hoc varsayımlara yer verdiğine göre¹⁷, terkedilmesi gereken, yanlışlanamayan sahte bilim statüsüne girer¹⁸.

15 . Bilimin yöntemi de, Popper'a göre, çıplak varsayımlar ile usta ve katı yadsımlardan oluşur. Bknz. Popper 1975, s. 81.

16 . Bknz. Popper 1974a, s. 1147. ve Blaug 1982, s. 29. Lakatos bu acıdan bakıldığında bilim tarihinin kuram ile deney arasında bir dizi düello olarak görüldüğünü ve bu düellolarda da yalnızca deneyin zaferler kazandığını vurguluyor. Bknz. Lakatos 1978, s. 141.

17 . Ad hoc açıklamaları, yarattığı etkiden bağımsız olarak açıklanamayan açıklamalar olarak gören Popper, bu tip açıklamaları içermeyen kuramları çıplak kuramlar olarak niteleyerek, bir kuram ne kadar çıplaksa, içeriğinin o denli zengin olduğunu vurguluyor. Bknz. Popper 1975, s. 15-16 ve 53.

18 . Bilimsel Mantığın Keşfi'nde neyi hedef aldığı pek belli olmayan Popper, bu kitabı izleyen iki kitabında, Tarihselciliğin Sefaleti ve Açık Toplum ve Düşmanları, eski bir Marxist olmasına karşın, Marxizmi hedef aldığını açıkça koyar ortaya. Marx'ın en can alıcı toplumsal sorunlara ussal yöntemleri uygulamak için dürüst bir girişimde bulunarak, gözümüzü açtığını, bütün çağdaş yazarların Marx'a borçlu olduğunu ve Marx öncesi toplum bilime dönmenin olanaksız olduğunu ifade eden Popper, Marxizmi en saf, en gelişmiş ve en tehlikeli tarihselcilik, Marx'ı da kehanetleri gerçekleşmemiş sahte bir peygamber olarak niteler. Bknz. Popper 1977, s. 82-83.

19 . Popper'ı dogmatik yanlışlamacı olarak niteleyenler de vardır. Dogmatik yanlışlamacılığın temel taşı, Lakatos'a göre, tüm kuramların tahmini olduğu, bilimin hiç bir kuramı kanıtlayamayacağı ama çürütebileceğidir. Bu çerçevede tek bir deney kuramla çelişirse, kuram terkedilir ve dogmatik yanlışlamacılığa göre bilimsel ilerleme ampirik gerçeklerin yardımıyla kuramların bir kenara

Böyle bir bakış açısının benimsenmesi ve Lakatos'un nitelemesiyle Popper'in yalnızca safiyane yanlışlamacı olarak görülmesi, herşeyden önce Popper'a yapılacak en büyük haksızlıktır¹⁹.

Popper'in kendisinin de ifade ettiği gibi, bir kuramın kesin bir yadsıması asla elde edilemez. Çünkü her zaman deneysel sonuçların güvenilir olmadığı ya da kuramla deneysel sonuçlar arasında var olduğu iddia edilen farklılıkların yalnızca görünürde olduğu ve bilgimizin ilerlemesi ile ortadan kalkacağı rahatlıkla ileri sürülebilir²⁰. Bu yüzden de Lakatos'un ifadesiyle "Popper (1) safiyane yanlışlamacıdır, Popper (2) ise gelişmiş yanlışlamacı. Gerçek Popper yirmili yıllarda yanlışlamacılığın dogmatik versiyonundan safiyane versiyonuna doğru gelişme gösterdi, ellili yıllarda gelişmiş yanlışlamacılığın kuramın kabulü yollarına ulaştı...Ama gerçek Popper eski (safiyane) kurallarını hiç terketmedi....Dolayısıyla gerçek Popper, Popper (2)'nin bazı özelliklerini içeren Popper (1) den oluşuyor"²¹. Bunun en açık delili de, bilim adamlarının uygun ad hoc hipotezler kullanarak

atılmasıyla gerçekleşir. Bknz. Lakatos 1970, s. 95-103 ve Bugra 1989, s. 119-121.

20 . Aktaran Blaug, 1982, s. 381.

21 . Aktaran Blaug 1982, s. 26-27. Ayrıca bknz. Buğra 1989, s. 121-122. 1978, s. 143'te belirttiği gibi, aslında Lakatos'un da kafası bu konuda karışıktır. Tarihselciliğin Sefaleti ve Açık Toplum'da Popper'in safiyane yanlışlamacı olduğuna emin olan Lakatos, Bilimsel Keşfin Mantığı'ndan emin değildir. Bu çerçevede dogmatik yanlışlamacılığın en zayıf taraflarını ayıklayarak geliştirilen bir yaklaşım olan yöntemsel yanlışlamacılığa ve bunun iki türünü oluşturan safiyane ve gelişmiş yanlışlamacılığa da değinmek gerekiyor. Safiyane yanlışlamacılığa göre deneysel olarak yanlışlanabilir, dolayısıyla ad hoc hipotezlerle korunmayan, bir kuram kabul edilebilir ya da bilimseldir. Gelişmiş yanlışlamacılıkta ise bir kuramın bilimsel olmasının yolu kuramın gerçeklikle sınanmasından değil, kuramın öncülü ya da rakiplerinden daha yüksek ampirik içeriğe sahip olmasına, yani yeni gerçeklerin keşfedilmesine zemin hazırlamasına bağlıdır. Bu konuda bknz. Lakatos 1970, s. 116, Buğra 1989, s. 120-121. Popper'in de geldiği nokta budur. Bununla ilgili olarak bknz. Popper 1975, s. 16 ve 1981, s. 93-94.

kuramlarının yanlışlanmasını önlemeye çalışma eğilimleri olarak nitelenebilecek inatçılık (tenacity) ilkesine çözümlenmesinde yer vermesi ve bu tip dogmatik stratejilerin işlevsel değerine önem atfetmesidir.²²

Dolayısıyla Popper hiçbir belirleyici deneyin bir dizi yan hipotez ve bağımsızlık kazandırma yolları ile birlikte ortaya atılan bir kuramın yanlışlanmasına ve bir kenara atılmasına neden olmayacağı yolundaki konvansiyonist görüşten²³ etkilenir ama yine de, belirleyici deneyleri yadsımasına karşın, kuramla ampirik gerçeklik arasındaki bağı reddetmez²⁴. Bu kalkış noktası da, buluş ve destekleme ortamları arasında yaptığı ayırım çerçevesinde bilimsel yöntem ölçütlerinin, yani yanlışlanabilirliğin, ikincisinden hareketle aranması gerektiğini ifade eden Popper'a, yaklaşımını dogmatik yanlışlamacılıktan, yöntemsel yanlışlamacılığa doğru geliştirme olanağı verir. Bu yaklaşımın benimsenmesinin Popper'ı getirdiği nokta ise, sınırlı ölçüde bir dogmatizmin, ya da başka bir ifadeyle, ad hoc hipotezlerle²⁵ desteklenmiş inatçılık ilkesinin,

22 . Bknz. Popper 1977, s. 216-218 ve Blaug 1982, s. 362.

23 . Konvansiyonizmi burada ayrıntısıyla ele almaya olanak yok. Poincare ve Duhem'in öncülük ettiği bu yaklaşımla ilgili olarak bknz. Lakatos 1970, s. 104-106, Lakatos 1978, s. 105-107, Buğra 1989, s. 116-121 ve Çakır 1991, s. 58.

24 . Lakatos'un da ifade ettiği gibi, Popper'ın yöntemsel yanlışlamacılığı hem konvansiyonist, hem de yanlışlamacıdır. Tutucu konvansiyonistlerden farkı, fikirbirliğiyle karar verilen ifadelerin evrensel değil, tekil olduğuna inanması, dogmatik yanlışlamacılarından farkı ise bu tip ifadelerin doğruluk içeriğinin gerçeklerle kantlanamayacağı bazı hallerde fikir birliğiyle karar verileceğine inanmasıdır. Bknz. Lakatos 1970, s. 106 ve Lakatos 1978, s. 108, 110 ve 141.

25 . Bu çerçevede Popper'ın kendisinin de ad hoc kurallara başvurduğu öne sürülebilir. Popper'a göre bir deneyden sağ çıkan bir hipotez, kendisinden önce gelene kıyasla daha yüksek bir açıklayıcılık düzeyine sahipse ve sisteme dahil edilmesi sistemin yanlışlanabilirlik derecesini azaltmayıp, arttıyorsa, ad hoc bile olsa, meşruluk kazanır. Bu konuda bknz. Popper 1975, s. 193. Ad hoc bir kural çerçevesinde ad hoc tanımının bu değişimi de, Popper'ı izleyen Lakatos'un iki farklı ad hoc ölçütü arasında ayırım yapmasını

bilimsel ilerleme için gerekli olduğudur. Şöyle devam eder Popper: "Eski kuramların inatla savunulduğu ciddi bir varolma savaşı olmadan, rekabet içindeki kuramların hiçbiri hırslarını, yani açıklayıcı güçlerini ve gerçeklik içeriklerini, gösteremezler"²⁶.

Kuhn'un Popper'dan aldığı bu inatçılık ilkesi bir anlamda kalkış noktasını oluşturur ve Popper'ın normatif yöntemi ve nesnel bilimsel bilgi kuramından, pozitif yöntem ve öznel bilimsel bilgi kuramına geçmeye olanak verir. Kuhn'un temel ayırımı 'olağan' ve 'devrimci' adlarını verdiği iki farklı bilimsel etkinlik arasındadır. Olağan bilim geçmişte elde edilmiş ve belirli bir bilimsel topluluk tarafından kabul gören bilimsel kazanımlar temelinde yapılan ve gördüğü yaygın onaydan ötürü sorgulanmayan bir bulmaca çözme etkinliğidir ve bu şekilde oluşan bir paradigma içinde yürütülür. Aynı sorunlarla ilgilenen ve aynı teknikleri benimseyerek bir araya gelen ve paradigmaya sadık kalan bilim adamlarının paradigma tarafından belirlenen bulmaca çözme etkinliği kümülatif bilgi birikiminin gerçekleştirilmesini olanaklı kılar. Bu şekilde yürütülen etkinlik veri paradigma içinde çözümü olanaksız ampirik anomalilerin ortaya çıkışı ile birlikte bilimsel topluluğun yöntemsel bir kriz içine girmesine neden olur. Bu da yeni bir bilimsel yapının tümüyle yeni bir zeminde oluşturulmasını zorunlu kılar, yani devrimci bilimsel etkinliğe zorlayarak, süreksiz, kümülatif olmayan bir bilimsel sıçramaya neden olur ve olağan bilimin

zorunlu kılar: Eğer bir hipotez öncülüne kıyasla daha fazla ampirik içeriğe sahip değilse, ad hoc'dur. Eğer öncülünden daha fazla ampirik içeriğe sahipse ve bu ampirik içerik desteklenmiyorsa, ad hoc'dur. Bu konuda bknz. Lakatos 1970, s. 175, Lakatos 1978, s. 142-143, Eksigil 1986b, s. 203n.

26 . Popper 1981, s. 98. Popper hemen ardından hoşgörüsüz dogmatizmin bilimin önündeki temel engellerden biri olduğunu belirtir ama gerekli dogmatizm miktarı ile hoşgörüsüz dogmatizmi ayıran ölçütün ne olduğu belirsiz kalır. Burada asıl ilgi çekici nokta Popper'ın gelişmiş yanlışlamacılığının açığa vurulmasıdır. Aynı yerde bilimin karşılaşabileceği en büyük tehlikenin bir kuramın tekeli olduğunu vurgulayan Popper, alması kuramları tartışarak canlı tutmanın yetmediğini, yeni almasıların da aranması gerektiğini vurgular. Bu yöntemsel çoğulculuk da, Lakatos'ta daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacağı gibi, yöntemsel yanlışlamacılığın özüdür ve yanlışlanamayan kuramların terkedilmesi yolundaki arkaik görüşle çelişir.

yürütüleceği yeni ve eskisiyle bağdaşmaz bir paradigmaya geçilir.

Kuhn'un bu şekilde özetlenen yaklaşımı ile Popper'in yaklaşımı arasında büyük fark vardır. Yukarıda ifade edilenlere ek olarak, Popper'in sürekli devrimi öngören bilimsel gelişim çizgisinin yerini, Kuhn'da uzun süreli olan ve süresiz sıçrayışlarla kesintiye uğrasa bile yeniden gündeme gelen olağan bilim alır. Bunun da temelinde yüceltilen inatçılık ilkesi, yani bir paradigmaya bilim adamlarının sorgusuz duydukları bağlılık, yer alır. Olağan bilimi pek eleştirel olmayan, günün dogmasını kabul edip, bunu sorgulamayan, herkes kabul etmeye yatkın olduğunda yeni bir devrimci kuramı kabul eden, kötü eğitilmiş, beyin yıkamanın kurbanı olmuş, nedeni sorgulanmadan uygulanacak bir tekniği öğrenmiş uygulamalı bilim adamlarının etkinliği olarak nitelendiren Popper, Kuhn'un mantığının tarihsel göreliliğin mantığı olduğunu ve Kuhn'un keşfetmenin psikolojisini, kendisinin tersine, keşfetmenin mantığına yögediğini ifade eder²⁷.

Bu denli sert eleştirilerden sonra ise Popper'in geldiği nokta ise ilginçtir: Kuhn'un kitabının ikinci baskısı ile birlikte Kuhn'la bir takım şeyleri paylaştığına ikna olan Popper, olağan bilim ve olağan bilim adamının keşfinin kendisinin göremediği bir nokta olduğunu, bunu gözardı ettiğini vurgularken²⁸, Popper'lerin de iş saati olarak, olağan bilimin olağandışı bilimden çok daha fazla olduğunu ifade ederler²⁹.

Özetle, normatif bilim felsefesi ile pozitif bilim tarihi arasında Kant'tan beri süregelen tartışmayı alevlendiren Kuhn, safiyane yanlışlamacılığı reddetme çabası içinde, bilimin ne olması gerektiği değil de, ne olduğu üzerinde yoğunlaşır. Bu da Popper'in saldırgan (ya da etkin) ve tarih dışı anlayışından farklı ve gerçek bilimsel etkinliği edilgin bir şekilde ele alan, Popper'in açık toplumuna karşı, kapalı bir toplum öngören bir yaklaşımla sonuçlanır.

27 . Popper 1970. Olağan bilim adamı eleştirisi ile ilgili olarak bkz. Popper 1975, s. 182. Kuhn ile ilgili olarak Bknz. Kuhn 1982, 1970a, 1970b, Mastermann 1970, Lakatos 1970, Feyerabend 1970, Blaug 1984, Buğra 1989, s. 175-182, Çakır 1991, s. 41-54.

28 . Popper 1974, s. 1145.

29 . Watkins 1970, s. 32.

İki yaklaşım arasında, özellikle de Kuhn'un vurguladığı özdeşliklere³⁰ ve her iki tarafın verdikleri tavizlere karşın süren çekişme, her ikisini de aşan ve bilim felsefesiyle bilim tarihi arasında, ağırlığı ilkinde verse de, bir birlikteliği öngören Lakatos'un metodolojik araştırma programlarıyla önemli ölçüde giderilir³¹. Bu çerçevede Lakatos bilim tarihinin ussal olarak yeniden inşasını hedefler ve bu amaçla da yadsınmaz bir normatif metodoloji ile yadsınabilir bir tarihsel kuramı bir araya getirecek bir değerlendirme mantığı geliştirmeye çalışır. Bilim felsefesinin zirvesi olarak yorumlanan bu yaklaşıma göre, bilimin değerlendirme birimi tekil kuramlar değil, bir kuramlar kümesini içerip, birleştiren, bunları geliştirecek yöntemleri belirleyen ve yıkıcı eleştiriden bunları koruyan araştırma programlarıdır.

Böyle tanımlanan bir araştırma programının temel ögesi, bir teste tabii tutulmasına izin verilmediği için yadsınamayan ve konvansiyonel olarak kabul gören varsayımlardan oluşan sert çekirdektir. Bu sert çekirdek yardımcı hipotezlerin bulunmasını ve eklemlenmesini sağlamanın yanısıra, bilim adamına hangi araştırma yöntemlerinden kaçınması gerektiğini de bildirir. İkinci öge ise sorunları tanımlayan, araştırmada izlenecek yolları belirleyen ve yardımcı hipotezlerden oluşan koruyucu kuşağın inşa edilmesini mümkün kılan pozitif buluş tekniğidir (positive heuristic). Üçüncü bileşen ise pozitif buluş tekniği ile uyumlu temel varsayımların uygulanmasından oluşan ve içerdiği yardımcı hipotezleri yadsınabilecek ve yeniden tanımlanabilecek olan koruyucu kuşaktır.

Bu şekilde tanımlanan bir araştırma programının kuramsal gelişimi ampirik gelişimini öngörüyorsa, araştırma programının ilerici, tersine kuramsal gelişim ampirik gelişimin gerisinde kalıyorsa, araştırma programının durağan ve eğer sürekli ad hoc hipotezlerle destekleniyorsa, araştırma programının yozlaşan olduğu ifade edilir. İlerici olmaktan çıkıp, yozlaşır hale gelen bir araştırma programı bilimsel niteliğini kaybederken, farklı bir sert çekirdeğe ve eskisinden çok daha yüksek bir açıklayıcılık gücüne sahip yeni bir

30 . Bknz. Kuhn 1970a, s. 1.

31 . Lakatos'un konumu Popper ile Kuhn arasında bir uzlaşma gibidir: Popper'dan çok etkilenen ve Popper'in dünyasını değiştirdiğini söyleyen Lakatos (1978, s. 139), Popper gibi yöntemini normatif olarak niteler ama Kuhn'un ortaya koyduğu akıldışı ve öznel öğeleri de gözardı etmez.

araştırma programı doğup, eskisiyle rekabete girmeden, eski araştırma programı yadsınmaz. Lakatos ile farklılaşan değerlendirme birimi ve bu çerçevede bilim tarihinin ussal yeniden inşası, bilim tarihinin araştırma programlarının tarihi olarak nitelenmesiyle sonuçlanır. Bu çerçeve ele alınan araştırma programları da, Popper'dan farklı olarak, anlık bir ussallık sağlamaz ve ampirik olarak ilerici hale gelmeleri bazı durumlarda onyıllar alırken, yozlaşan araştırma programları da yeniden ilerici hale gelebilirler³².

Bütün bu yazılanların ışığında Popper'ın bilim felsefesi içindeki yeri değerlendirilebilir. Bunun da bilim felsefesinin zirve noktası olan Lakatos'tan hareketle yapılması, bu yazının tutarlılığı açısından gereklidir.

İlk olarak, Popper'ın temel kuralı bilim adamının hangi deneysel koşullar altında temel varsayımlarının çoğundan vazgeçeceğini baştan belirlemesi gerektiğidir. Şöyle diyor Popper: "Yadsıma ölçütleri en baştan ortaya konmalıdır. Hangi gözlemlenebilir durumların kuramın yadsınması anlamına geleceği baştan kabul edilmelidir"³³. Popper bu soruya psikoanalistlerin vereceği yanıtın olmadığını ve bunun da onların bilimsel dürüstlüğüne göstergesi olduğunu ifade ediyor. Böyle bir soru bilim tarihinin bildiği en temel araştırma programlarından biri olan Newton'un mekaniği savunan bilim adamlarına da sorulsa, onlardan da yanıt alınmayacağı ve böyle bir deneyin ne olabileceğine ilişkin bir usyürütme ya da sorgulamaya onların da hiç gerek duymadıkları açıktır. Bunun en açık kanıtı da Newton'un izleyicilerinin yeni ilkeler değil, yalnızca yeni bakış açıları getirebileceğini ileri sürecek kadar bu programa inanan Gauss'tur³⁴.

Dahası, yüksek saygınlığa sahip pek çok araştırma programında her zaman bilinen anomaliler (kural dışı durumlar) vardır ve araştırmacı bunları bir kenara iterek, anomalilerin değil, itici gücünü yitirmediği sürece, pozitif buluş tekniğinin dayattığı

32 . Araştırma programları ile ilgili olarak bkz. Lakatos 1970, 1978, 1981, Rosenberg 1986, Buğra 1989, s. 182-186, Çakır 1991, s. 54-67 ve Çakır 1993. Yozlaşan bir araştırma programı olarak nitelense bile, Blaug 1988 gibi saygın bir metnin ilgili bölümünün yeniden revize edilmesini gerekli kılan Marxist iktisadin yeniden canlanması bu duruma iyi bir örnektir.

33 . Aktaran Lakatos 1978, s. 146.

34 . Bknz. Jaki 1966, s. 17-18.

problemleri seçer. Bunların irrasyonel olarak nitelenmesi ise Popper'ın tanımının bir yanlışlamasıdır. Dahası daha hoşgörülü olan, anomalileri, tutarsızlıkları ve ad hoc hipotezleri gelişme için engel olarak görmeyen araştırma programları yöntemi bu yolla kuramsal bilimin görelî özerkliğini açıklayabilirken, yanlışlamayı yadsıma ve ortadan kaldırmayla özdeş kılan Popper'ın varsayı ve yadsımaları bunu yapamaz³⁵. Bunun da nedeni Popper'ın yönteminin sunduğu anlık ussallığın, bir kuramın yanlışlanıp, reddedilmesini gerekli kılmasıdır. Buna karşın araştırma programları yöntemi, böyle bir anlık ussallık sunmaz ve bir araştırma programının tümünden reddi ampirik açıklama gücü daha yüksek başka bir araştırma programı gündeme gelmeden gerçekleşemez³⁶.

Dolayısıyla, Alada'nın ele aldığı ilkel biçimiyle Popper'ın yönteminin bilimsel gelişmeyi açıklamaya yönelik böyle bir niteliği yoktur. Bilimi bilim olmayandan ayırtmaya yarayacak bir kriter bulma ve tümevarım sorunlarıyla ilgilenen ve ilkinin üzerinde yoğunlaşmış, ikincisini ihmal eden Popper'da bilimin başarısı, Lakatos'un ifade ettiği gibi, yadsınmış kuramları reddetmek ve desteklenen kuramları geçici olarak kabul etmekle sınırlıdır³⁷. Popper bunu Açık Toplum'da çok açık koyar ortaya: "Bilimsel yasaların gerçekliğini ussal olarak asla saptayamayız. Yapabileceğimizin tümü bunları sıkı bir şekilde test etmek ve yanlış olanları ortadan kaldırmaktır (bu muhtemelen benim Bilimsel Keşfin Mantığı'nın dönüm noktasıdır)"³⁸.

35 . Lakatos 1978, s. 147-149.

36 . Lakatos ne mantığın tutarsızlık kanıtlamasının, ne de deneysel bilim adamının can alıcı deneyinin bir araştırma programını bir hamlede yıkmaya yettiğini ve ancak daha yüksek bir açıklayıcılığa sahip bir araştırma programı doğduğunda eskisinin yanlışlanmasına gerek bile kalmadan yadsınabildiğini vurgulayarak, yanlışlama ve yadsımayı birbirlerinden mantığı olarak ayırıyor. Bknz. Lakatos 1978, s. 149-150. Bu nokta 1981 yılında Popper'ın geldiği noktaya karşılık düşüyor: "Yeni bir kuram ne kadar devrimci de olsa, kendinden önce gelen kuramın başarısını tam olarak açıklamak durumundadır. Kendinden önceki kuramın başarılı olduğu tüm durumlarda en az onunkiler kadar iyi sonuç vermeli, hatta mümkünse daha iyi sonuçlar vermelidir". Popper 1981, s. 93-94.

37 . Bknz. Lakatos 1978, s. 155.

38 . Popper 1977, s. 363.

Lakatos Popper'ın bu yaklaşımını şöyle yorumlar: "Bilimsel gelişme bilginin gelişmesinden çok cehaletten artan ölçüde haberdar olmaktır. [Bilimsel gelişme] hiç bilmeden öğrenmektir"³⁹. Bu yanıyla ele alındığında da Popper'ın bilimi bilim olmayandan ayırtmaya yarayan ölçütü, Lakatos'un ifadesiyle bilimsel oyunun epistemolojik değeri ile ilgili hiçbir şey söylemediğinden ve bilimi yalnızca bilim uğruna yapılan bir oyun haline getirdiğinden⁴⁰, bilimsel bilginin gelişimini konu alan epistemolojiyle ilgisi yoktur.

Bu durum kitabını⁴¹ adayacak kadar etkilendiği Tarski'nin gerçeğe karşılık gelme kuramından haberdar olana dek sürer ve bunun ardından Popper'ın felsefesinde radikal bir değişiklik gelir gündeme. Tarski'nin kuramının etkisiyle, kuşkuculuğu yanılsamacılıktan (fallibilizm) ayırıp, ilkinin nesnel gerçeklik diye bir şey olmadığı için rekabet halindeki kuramlar arası seçişi keyfi kılan çağın temel felsefi illeti olarak yorumlayan Popper, ikincisini hata yapabileceğimiz gerçeğinin ve kesinlik arayışının (hatta yüksek olasılık için arayışın) yanlış bir arayış olduğunun kabulü olarak niteler. Bilginin yanlışlanabilirliğinin ya da tüm bilginin tahmini olduğu tezinin kuşkuculuğu ve dolayısıyla kuramlar arası keyfi seçişi desteklemek anlamına gelmediğini vurgulayan Popper, bilginin gelişebileceği ve yanlışlarımızdan öğrenebileceğimiz gerçeğinin de tüm epistemoloji ve metodolojinin temeli olduğunu ileri sürer. Bunun yolu da hataların aranması ve bu niyetle kuramların eleştirilerek gerçeğe yaklaşılmasıdır⁴². Bu amaçla kendi keşfetme mantığını, kendi gerçeğe uygunluk (verisimilitude) ve gerçekliğe yaklaştırım kuramları ile tamamlamaya yönelen Popper da gerçeklik içeriği ya da gerçeğe uygunluk arttıkça⁴³, yanlış kuramların bir serisi için bile bilimsel gelişmenin tanımlanması mümkün olur. Bunu sağlayan da gerçekçi metafizik ile yöntemsel değerlendirmeleri, gerçeğe uygunluk

ile desteklemeyi birleştiren ve bilimsel oyunun kurallarını bilim oyununun içine hapseden değil de, bilginin gelişmesinin işaretleri hakkındaki kuram olarak yeniden yorumlayan tümevarım ilkesidir. Böylece bilimin zaferleri bilim oyununun zaferleri olmaktan çıkar ve gerçekliğe yaklaşma da kilometre taşları işlevi görür.

Dolayısıyla, daha önce kuşkuculuğu hiç tartışmayıp bunu yanılsamacılıktan ayırmayan Popper için, 1960'lar önemli bir dönem noktası olmuştur. Tarski'nin katkılarıyla, Popper'ı epistemolojik iyimserliğe yönelten bu gelişme⁴⁴, yalnızca yanılsamacılıktan yanılsamacılığa geçişi sağlamaz⁴⁵. Aynı zamanda temel kazanımı doyurucu bir bilgi kuramı üzerinde yükselmesi gereken bir tümevarım ilkesine ihtiyaç duymadan ayırtetme sorunu çözmek olan Bilimsel Keşfin Mantığı'nın özünden kopmasına neden olduğu için, Popper'ın izleyicileri tarafından ihanetle suçlanmasına da yol açar. Ama aynı gelişme Popper'a bilimsel bilginin gelişimi ile bilimsel oyunun kuralları arasında ilişki kurma olanağı verir. Çok doyurucu bir tümevarım ilkesine ulaşamasa da, bu süreç sonunda varılan nokta, ayırtetme ilkesinin eski ağırlığını yitirmesi ve, gerçeklik içeriği ile yanlışlık içeriğinin farkı olan, gerçeğe uygunluğun yüceltilmesidir.

Şu iki alıntı Popper'deki çarpıcı değişikliği koyar ortaya: "Biz de bilimi gerçekliğin arayışı olarak görüyoruz ve, en azından Tarski'den beri, bunu söylemekten çekinmiyoruz. Aslında, ancak bu amaç, yani gerçeğin keşfi, doğrultusunda yanlışlanabilir olmamıza karşın, hatalardan öğrenmeyi umuyoruz. Hatalardan ve ussal eleştiriden anlamlı bir şekilde söz etmemize izin veren ve ussal tartışmayı olanaklı kılan tek şey gerçeklik

⁴⁴ Bu konuda bkz. Lakatos 1978, s. 156-157. Bu konu ve Tarski'nin Popper üzerindeki etkisi ile ilgili olarak ayrıca bkz. Popper 1977, s.369-396 ve Popper 1975, Bölüm 9.

⁴⁵ Bu kayış iktisatta da ifadesini bulur. İktisadi kuramların değerlendirilmesinde uygun metodolojik çerçevenin Poppergil yanılsamacılık olduğu tezinin yerini, Boland'ın önderlik ettiği ve iktisat kuramında iktisadi ajanların davranışlarını incelemek için doğru epistemolojik perspektifin Popper'ın yanılsamacılığı olduğu görüşü alır. Boland'a göre bilginin gerçekliğinin durağan doğası ile öğrenme sürecinin dinamik doğasını ayırt etme olanağı veren Poppergil yanılsamacılık yeterli bir kavramsal çerçeve içinde dinamik süreçlerle ilgilenen iktisatçı için en iyi metodolojik esin kaynağıdır. Bkz. Salanti 1987, s. 368-369, 378-379.

³⁹ Lakatos 1978, s. 155.

⁴⁰ Lakatos 1978, s. 155-156.

⁴¹ Popper 1975.

⁴² Bu konuda bkz. Popper 1977, s.369-377.

⁴³ Popper Tarski'nin iki çözümlemesini, gerçeklik ve içerik düşüncelerini birleştirerek bir önermenin gerçeklik içeriği fikrine ulaştığını ve bunun da kendisine Tarski'nin kuramına uygun bir gerçekliliğe yaklaşım açıklaması sağladığını ifade ediyor. Bkz. Popper 1977, s.376. Gerçekliğe uygunluk ile ilgili olarak bkz. Popper 1975, s.47-48, 52-60, 143-144 ve 334-335.

fikridir"⁴⁶. "[Bilimsel Keşfin Mantığı'nın yazıldığı] günlerde, bilimin sınırlarını yanlış bir biçimde tartışılabilirliğinin sınırları ile özdeş kıldım. Daha sonra fikrimi değiştirdim ve sinanamayan (yani yadsınamayan) metafizik kuramların da ussal olarak tartışılabileceğini ileri sürdüm"⁴⁷.

Açıkça görüldüğü gibi, gelinen nokta, Alada'nın öngördüğünden oldukça farklı. Bir yandan Kuhn ve özellikle Lakatos'un katkısı ile Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesi önemli ölçüde içerilip, aşılrken, öte yandan da Tarski'nin etkisiyle kendi çözümlemesinin eksiklerini gidermeye yönelen Popper, Alada'nın dayandığı ilk yaklaşımına kıyasla büyük yol alıyor. Bütün bu gelişmeler ve ampirik kanıtlar gözönüne alındığı zaman da, asıl metafizik, teleolojik bir inatla yanlışlanamayan bir yanlışlanabilirlik ilkesine hala sahip çıkmaya çalışmak oluyor.

İktisadın Bilim Felsefesi Bağlamında Değerlendirilmesi

Bilim felsefesi ile ilgili olarak burada anılan isimlerin tümü toplumsal bilimlerin olgunlaşmamış oldukları düşüncesinde birleşirler. Bu çerçevede, Hayek'in etkisiyle, iktisada duyduğu özel ilgiyle toplumsal bilimler arasında matematiksel iktisadın başarısının bir toplumsal bilimin Newtongil devrim aşamasını geçirdiği anlamına geldiğini ifade eden Popper diğerlerinden bir ölçüde farklılaşır⁴⁸. Buna rağmen, yöntemsel monizmi benimseyen Popper, iktisadın yöntemine yaklaşırken kendi yanlışlanabilirlik ölçütünün dışına taşan kavramsal araçları kullanır⁴⁹. Bu da bir çifte standartlılığı getirir gündeme. Bu çerçevede büyük bilim adamlarının bile ad hoc hipotezlerle başvurduğunu ifade eden Popper, Merkür gezegeninin kural dışı sapması ve benzeri

46. Aktaran Lakatos 1978, s. 161.

47. Popper 1975, s. 40n. Popper aynı yerde kendisini metafiziksel gerçekçi olarak tanımlarken, sınanabilirliğin yetersizliğinden ötürü gerçekçiliği bilimsel yerine metafizik olarak adlandırmayı yeğlediğini ifade ediyor.

48. Bknz. Popper 1986, s. 60.

49. Bkz. Salanti 1987, s.370. Salanti aynı yerde, Hands'ın toplumsal bilimlere uygun Poppergil yanlışlamacılık ile toplumsal bilimlerdeki durumsal çözümleme ve ussallık etkisinin rolü ile ilgili Popper'in görüşlerini ayırt etmek için Popper'in yazılarına dikkat çektiğini, vurguluyor.

durumlar⁵⁰ bilim adamlarının daha sonraki bir aşamada çözmek için ertelediği ya da ad hoc çözümler sunduğu haller olarak nitelerken, bunları Newtongil kuramın yadsınması için bir gerekçe olarak görmez. Ama sıra Marx'a geldiğinde yanlışlama ilkesi çok katı bir biçimde uygulanır ve karşıt yönde etki eden güçler, ad hoc hipotezler olarak nitelenirken, bunların kullanımı ile yadsınamaz hale gelen kuramın terkedilmesi gerektiği vurgulanır. Farklı bilimler bağlamında kurulması gereken epistemoloji-ontoloji bağlantısını gözardı ederek aynı epistemolojik ilkenin farkı ontolojilere, üstelik de farklı katılık düzeylerinde, uygulanmaya kalkışılmasının doğurduğu bu çifte standartlılık da, daha önce değinilen (Dipnot 9) dışsal tarih unsurlarının Popper üzerindeki etkisinin kanıtıdır.

Bu aşamada, ontolojiler arasında kabaca bir uyum sağlayabilmek üzere, bir an için Jevons ve Walras'ın tüyasının gerçekleştiğini ve iktisadın termodinamik öncesi fizik gibi bir kesin bilim haline geldiğini varsayalım. Bu çerçevede tutarlı bir yaklaşım izleyerek, Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesini neoklasik iktisada da uygulayalım. Tüm olguları enerjinin tezahürü olarak gören ve mekanikteki enerji ile iktisattaki değeri özdeşleştiren Jevons, kuvvet ile kıtlığı ve enerji ile faydayı eşdeğer gören Walras ve mekanikteki parçacık, uzay, kuvvet, iş ve enerji kavramlarının iktisattaki birey, meta, marjinal fayda ya da fayda kaybı ve faydaya karşılık geldiğini vurgulayan Fisher'in epistemolojik taklidin ötesinde, iktisadın ontolojisi yeniden biçimlendirme çabalarının⁵¹ ardında, bu açıdan bakıldığında, tek bir rasyonel olabilir: Bu ad hoc varsayımlarla, üstelik fiziğin kanatları altına sığınarak ve fizik yadsınmadıkça, iktisadın da yadsınamayacağını garanti altına almaya çalışarak, yanlışlanamayan bir yapı yaratmak⁵². Dolayısıyla, Popper'in yöntemi

50. Bu duruma ilişkin en hoş örneklerden bir de gökyüzü (ether) ile ilgili hipotezlerdir. Newton bunu bütün büyük cisimler arasında dağılmış ve gizlenerek yatan bir kurnaz ruh olarak nitelendirirken, Euler tüm uzayı dolduran usta bir madde olarak görür ve bu sorunu aşan Maxwell'a kadar eter, elektrik, manyetizma ve ışığın kompresyonlar ve dalga benzeri devinimlerle açığa yurduğu uzayda yüzen bir durağan ortam olarak yorumlanır.

51. Bu konuyla ilgili olarak bknz. Çakır 1994.

52. Bunlarla kıyaslandığı zaman Marx'taki karşıt yönde etki güçler, ad hoc hipotezler olarak çok masum kalır ve yanlışlamamanın ipuçları haline gelir.

benimsenecek olursa, Marx'ın ardından, en çağdaş versiyonu olan genel denge kuramı ile birlikte, neoklasik iktisat da Hakkın rahmetine kavuşur ve bilgi birikimini gözardı eden bu yıkıcı yaklaşım sayesinde, iktisattan geriye hiçbir şey kalmaz⁵³.

Bu sonuç da son derece doğaldır ve Jevons ile Walras'ın reddetmesine karşın, Marshall'ın Ricardo'ya geri dönerek 'yeniden inşa ettiği' neoklasik kuram, Marx ile aynı zemini ve öncülleri paylaşır ve eşzamanlı olarak ortaya çıkışları da kaderin bir cilvesi değildir. Ama kaderin tuhaf bir cilvesi olarak ortaya çıkan tutarsızlık, bu gerçeği gözardı ederek, teleolojik bir seçimle Popper'in yanlışlanabilirlik ilkesini yalnızca Marx'a uygulamaktır.

Bu bağlamda geleceğe yönelik tahminlerin, ufkunun, süresinin ve sınırının belli olmayışı ve sınırsız ve sonsuz oluşunun, tahminleri kehanete dönüştürmesi ve bilimsel alanın dışına çıkılarak, metafizik alana girilmesine⁵⁴ de değinilebilir. Bu çerçevede Alada'nın görüşünü kabul ederek, Marx'ın öngörülerinin hiçbirinin gerçekleşmediğini kabul edelim. Smith'in evrende sağlanan ilahi düzenin bir yansımasının toplumsal yaşamda da kurulacağı ve bireysel kötülüklerin kolektif erdemini doğmasını engellemeyeceği yolundaki tezi ve öngörüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁵⁵. Malthus'un nüfus ve gıda maddeleri ile ilgili öngörülerini gerçekleştirmiş olsaydı, çoktan birbirimizi yemiştik. Ricardo'nun ulusal gelirin artan ölçüde bir kısmının rant olarak ödenmesi, tahıl fiyatlarının artışı ve kârların düşüşü gibi öngörülerinden hiçbirini gerçekleşmedi⁵⁶. Jevons'un ticari istatistiklerin gelişmesi sonucunda iktisadın kesin bir bilim haline geleceği yolundaki öngörüsünün;⁵⁷

Samuelson'un parasal ve mali politikaları neoklasik sentez bağlamında uygun bir şekilde pekiştirerek, karma ekonomi sistemimizde iktisadi yükseliş ve daralmaların aşırılıklarını engelleyebileceğimiz⁵⁸ yolundaki öngörüsünün; ve daha fazla soyutlamanın Walrasgil kuramı daha somut uygulamalara yönelttiği⁵⁹ yolundaki Debreu'nun öngörüsünün de gerçekleştiğini kimse ileri süremez. Bunların da tümü ufku, süresi ve sınırı belli olmayan kehanetlerdir ve tümü de iktisadın yapısından kaynaklanmaktadır.

Bütün bu sorunların ya da açmazların temelinde üç canalcı mesele vardır. Bunlardan ilki hala bilim olup, olmadığı tartışılan iktisadın ontolojik yapısıyla ilgilidir ve sorun Marxist iktisat ile sınırlı olmayıp, iktisadın tümünü kapsar. İkincisi, belirli bir ontolojinin içinde geliştirilmiş epistemolojik kuralların farklı bir ontolojiye uygulanması ile ilgilidir. Üçüncüsü ise yapılan seçimin teleolojik olmasıyla ilgilidir. MacFie'nin Smith ile ilgili olarak söylediği ve rahatlıkla Popper'a da uygulanabileceği gibi, dehaların tuhaf dolaylı etkileri vardır ve büyük adamın, daha sonra ortaya çıkan koşullara uygun bir yanı seçilir ve gerisi gözardı edilir⁶⁰. Böyle bir seçimin yapılması da hemen insanın aklına Lakatos'un şu sözlerini getiriyor: " Bir kurama gözü bağlılık entelektüel bir erdem değil, entelektüel bir suçtur"⁶¹. Ustanın kendisinin aşmış olmasına karşın, aşılmış kurama duyulan teleolojik bağlılık ise buradaki "entelektüel" nitelmesini tümüyle gereksiz kılar.

Newton'un yerçekimi yasası, Einstein'ın görelilik kuramı, kuantum mekaniği, Marxizm, Walrasgil genel denge modeli ve Freudçuluk birer araştırma programıdır. Her birinin inatla savunulan bir sert çekirdeği, görece esnek bir koruyucu kuşağı ve problem çözme mekaniği vardır. Nasıl Newton'un kuramı yerçekimi yasası ile üç devinim yasasından ibaret değilse ve bunlar yalnızca bu programın sert çekirdeğini oluşturuyorsa, Marxizm de yukarıda anılan ve kehanet olarak nitelenen öngörülerden ibaret değildir. Araştırma programlarının Popper'ın kendisinin bile uzak durduğu yanlışlanabilirlik ilkesine olan üstünlüğü burada yatar ve araştırma programları dururken, hala Popper'ın yanlışlanabilirlik

53 Varsayımları ihmal edilebilir, tanım alanı ve buluş tekniği varsayımları olarak sınıflandıran Musgrave'a göre, eğer Poppergil yanlışlamacılık iktisat kuramlarının değerlendirilmesinde katı bir şekilde uygulanacak olursa iktisat kuramının pek çok varsayımının, ardışık yaklaştırma yöntemi uygulandığı için, hiçbir gerçek duruma uygun olmayan ve dolayısıyla ilgili kuramın test edilmesini olanaksız kılan buluş tekniği varsayımlarına dönüşeceğini ifade ediyor. Bu konuda bkz. Salanti 1987, s. 372-373.

54 . Alada 1993-94, s. 30.

55 . Bknz. Çakır 1991, s. 239-240.

56 . Bknz. De Marchi 1970, s. 257-263.

57 . Jevons 1965, s. 21.

58 . Aktaran Mandel 1977, s. 9n.

59 . Debreu 1986, s. 1266.

60 . Bknz. MacFie 1967.

61 . Lakatos 1978, s. 1.

ilkesinden medet ummak, metodolojinin öngördüğü ussallıkla ve bilgi birikimi ile çelişir.

Sonuç olarak, sert çekirdeğinde bile klasik iktisattan devralınan önermeler bulunan ve bu yüzden de diğer iktisat kuramlarından kolaylıkla ayrıştırılabilir bir yapı oluşturmayan Marxizmin, teleolojik ve artık arkaik olduğu bilinen bir ilke ile tarihin çöp sepetine atıldığı avuntusuna kapılmak, en azından iki açıdan sakıncalıdır. Öncelikle böyle bir deprem tüm iktisat kuramının sorgulanmasını ve temellerinin çok ciddi bir ayıklama sürecine tabii tutulmasını gerekli kıldığı için, iktisadın üzerinde yükseldiği gevşek zeminde derin yarıklar oluşturur. İkinci olarak, bilimsel gelişmeye ivme kazandıran tek bir araştırma programının mutlak hakimiyeti yerine, farklı araştırma programları arasındaki rekabet olduğuna göre, hedeflenen tek sesli yapı içinde bilimsel etkinlik kötü eğitilmiş, beyni yıkanmış ve hakim kuramı sorgulamayı aklına getirmeyen "bilim insanları"nın faaliyetine dönüşür. Bu da bilimsel bilginin gelişimi ile çelişir ve bilimsel olanı bilimsel olmayandan ayırmaya yarayacak herhangi bir ilkeyi gereksiz kılar.

Kaynakça

Alada, D. [1993-94] **Büyüme Teorileri (Ders Notu)**, İstanbul: I.U.S.B.F. Yayını.

Beed, C. [1991] 'Philosophy of Science and Contemporary Economics: An Overview', *Journal of Post-Keynesian Economics*.

Blaug, M. [1982] **Methodology of Economics**, London: Cambridge University Press.

Blaug, M. [1984] 'Paradigms versus Research Programmes in Economics', Hausmann [ed.1984] içinde.

Blaug, M. [1988] **Economic Theory in Retrospect**, New York: Cambridge University Press.

Buğra, A. [1989] **İktisatçılar ve İnsanlar**, İstanbul: Remzi Yayınevi.

Çakır, N. [1991] **Physics and Economics**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, B.U.

Çakır, N. [1993] 'The Methodology of Scientific Research Programmes and Their Use in Economics', *Sosyal Bilimler Dergisi*.

Çakır, N. [1994] 'İktisatta Ortodoksinin Kökenleri Üzerine', *İktisat Dergisi*.

Debreu, G. [1986] 'Theoretic Models, Mathematical Form and Economic Content', *Econometrica*.

De Marchi, N.B. [1970] 'Empirical Content and the Longevity of Ricardian Economics', *Economica*.

Ekşigil, A. [1986a] 'Tarihselciliğin Sefaleti: Popper'in Toplumbilim Serüvenine bir Bakış (I)', 11. Tez, Sayı 2.

Ekşigil, A. [1986b] 'Tarihselciliğin Sefaleti: Popper'in Toplumbilim Serüvenine bir Bakış (II)', 11. Tez, Sayı 3.

Feyerabend, P.K. [1970] 'Consolations for a Specialist', Lakatos-Musgrave [ed.1970] içinde.

Feyerabend, P.K. [1989] **Yönteme Hayır**, İstanbul: Ara Yayıncılık.

Friedman, M. [1979] 'The Methodology of Positive Economics', Hahn-Hollis [ed.1979] içinde.

Hacking, I. [1981] 'Lakatos's Philosophy of Science', Hacking [ed.1981] içinde.

Hacking, I [ed.1981] **Scientific Revolutions**, New York: Oxford University Press.

Hahn, F.-Hollis, M. [ed.1979] **Philosophy and Economic Theory**, New York: Oxford University Press.

Hausmann, D. [ed.1984] **The Philosophy of Economics**, New York: Cambridge University Press.

Hutchison, T.W. [1979] **On Revolutions and Progress in Economic Knowledge**, Cambridge: Cambridge University Press.

Jaki, S. [1966] **The Relevance of Physics**, Chicago: Chicago University Press.

Jevons, W.S. [1965] **The Theory of Political Economy**, New York: Augustus M. Kelley.

Kuhn, T. [1970a] 'Logic of Discovery or Psychology of Research', Lakatos-Musgrave [ed.1970] içinde.

Kuhn, T. [1970b] 'Reflections of my Critics', Lakatos-Musgrave [ed.1970] içinde.

Kuhn, T. [1982] **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**, İstanbul: Alan Yayınları.

Lakatos, I. [1970] 'Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes', Lakatos-Musgrave [ed/1970] içinde.

Lakatos, I. [1978] **The Methodology of Scientific Research Programmes, Vol.I**, Cambridge: Cambridge University Press.

Lakatos, I. [1981] 'History of Science and its Rational Constructs', Hacking [ed.1981] içinde.

Lakatos, I.-Musgrave, A. [ed.1970] **Criticism and the Growth of Knowledge**, London: Cambridge University Press.

Mandel, E. [1977] **The Second Slump**, London: New Left Books.

MacFie, A.L. [1967] **The Individual in Society**, London: Feorge Allen & Unwin.

Mastermann, M. [1970] 'The Nature of a Paradigm', Lakatos-Musgrave [ed. 1970] içinde.

McCloskey, D. [1985] **The Rhetoric of Economics**, Wisconsin: Wisconsin University Press.

Popper, K. [1970] 'Normal Science and Its Dangers', Lakatos-Musgrave [ed.1970] içinde.

Popper, K. [1974] 'Kuhn on Normality of Science', Schilpp [ed. 1974] içinde.

Popper, K. [1975] **Objective Knowledge**, Oxford: Oxford University Press.

Popper, K. [1977] **The Open Society and its Enemies, Vol. II**, London: Routledge & Kegan Paul.

Popper, K. [1981] 'The Rationality of Scientific Revolutions', Hacking [ed.1981] içinde.

Popper, K. [1986] **Poverty of Historicism**, New York: Ark Paperbacks.

Rosenberg, A. [1986] 'Lakatosian Consolations for Economics', Economics and Philosophy.

Ruccio, D. [1991] 'Post-Modernism and Economics', Journal of Post-Keynesian Economics.

Salanti, A. [1987] 'Falsificationism and Fallibilism as Epistemic Foundations of Economics: A Critical View', Kyklos.

Watkins, J.W.N. [1970] 'Against Normal Science', Lakatos-Musgrave [ed/1970] içinde.